

DE MAATSCHAPPELIJKE ORDE IN SOCIALISTISCH PERSPECTIEF

Een van die organen, die er in toenemende mate een bijzondere opdracht in vinden om het socialisme te bestrijden, meende enige tijd geleden een voltreffer te plaatsen door te schrijven: „Het hedendaagse socialisme rekent niet in jaren, het rekent met dagen”.

Als ik mij, na dit Burgerrechtelijk vonnis te hebben verteerd, zet tot mijn onderwerp, de maatschappelijke orde in socialistisch perspectief, dan voel ik mij bijna verlegen worden. Dit deel van het Plan rijkt immers in vrijwel elk opzicht zo ver uit boven de dingen van vandaag, dat het althans in liberale ogen wel een heel oud socialisme moet zijn.

Wanneer ik de liberale pechvogel, die ik zo juist citeerde, nu maar verder met zijn pech alleen laat, dan is het waar, dat meer dan elders, in dit deel van het Plan, dat handelt over de maatschappelijke orde, kan worden aangeknoopt bij een rijke socialistische traditie van denken en discussie over de grondslagen van onze maatschappij. Meer dan in enig ander deel van het Plan vindt men hier ook theorie, socialistische theorie als men wil, die de oorzaken van bepaalde maatschappelijke verschijnselen tracht op te sporen en door toetsing van deze verschijnselen aan de gestelde normen tracht te komen tot het aangeven van de noodzakelijke veranderingen in het maatschappelijk bestel. Dit betekent niet, dat gestreefd is naar een direct aanknopen bij vroegere theoretische discussies. Wél dat getracht is om boven het bestrijden van symptomen, waartoe de politiek van alle dag zo gemakkelijk leidt, uit, de oorzaken van maatschappelijke kwalen op te sporen en wegen aan te geven om deze oorzaken weg te nemen.

De methode was in wezen heel simpel. Eerst is gevraagd waarom gaat het eigenlijk? Het antwoord was: om de ontwikkeling van een gemeenschap van vrije mensen, d.w.z. een samenleving, waarin de ontplooiing van de mens niet wordt belemmerd en waarin de mens middelen ten dienste staan om de vrijheid te beleven in zelfontplooiing en in evenwichtige mate in dienst aan de gemeenschap. Vervolgens is gevraagd: wat staat er in onze maatschappij aan de ontwikkeling van die gemeenschap van vrije mensen in de weg? Voor de belangrijkste maatschappelijke verbanden, dus die waarin het gaat om de verdeling van bezit en macht, om de verhoudingen waaronder wordt geproduceerd en gewerkt, om de wijze, waarop het inkomen wordt verdeeld, is nagegaan, wat er aan mankeerde, gemeten aan onze maatstaf, de ontwikkeling van een gemeenschap van vrije mensen. Ten slotte zijn de middelen gezocht en aangegeven om de mankementen te verhelpen. Nu kan ik mij voorstellen dat deze opsomming van verhoudingen, zoals men ze in de eerste hoofdstukken van het Plan vindt, op het eerste gehoor rijkelijk vaag klinkt. Toch zijn die verhoudingen van bezit, macht, productie en inkomen, die daar hoofdstuks-

gewijs aan de orde komen, niet anders dan het geheel van toestanden aan de basis van onze samenleving, die met elkaar bepalen, wat er politiek en economisch in onze maatschappij mogelijk is.

Belemmeringen voor menselijke ontplooiing

Hoe is het nu met de vrijheid onder de tegenwoordige verhoudingen gesteld?

Voorop sta, dat onder de tegenwoordige verhoudingen belangrijke vrijheden gewaarborgd zijn. In Nederland wordt elke burger door de wet beschermd tegen elementaire inbreuken op zijn vrijheid. Voorop sta ook, dat er in ons land én geestelijk én sociaal én economisch, zodanige mogelijkheden tot vrije ontplooiing bestaan, dat wij onze maatschappij met alles wat wij er op aan te merken hebben, onder geen beding zouden willen inruilen voor de heilstaten, die ons uit het Oosten per gratis bestelling worden aangeboden. Gemeten echter aan de normen van een zo groot mogelijke levensontplooiing voor een ieder, vinden wij dat onze maatschappij nog ernstige gebreken vertoont.

Nadere beschouwing leert ons

dat op grond van de ongelijkheid in bezit de grote massa van de niet-bezitters nog altijd in belangrijke mate in haar bestaan afhankelijk is van het ongecontroleerde inzicht en het goeddunken van kleine groepen,

dat ondanks de totstandkoming van het algemeen kiesrecht kleine groepen van bezitters en bewindvoerders een onevenredig grote macht uitoefenen bij de bepaling van de gang van zaken in onze samenleving,

dat mede als gevolg van ongeregelde productieverhoudingen voor tallozen het levenspeil nog zodanig is, dat van een waarlijk deel hebben aan de goederen der cultuur geen sprake kan zijn, dat tallozen in de zekerheid van hun bestaan worden bedreigd door de kans op werkloosheid als gevolg van het omslaan van de conjunctuur of een tekort aan arbeidsplaatsen voor onze snel groeiende bevolking.

dat ondanks de indrukwekkende verbetering van de arbeidsvoorwaarden en de groei van onderling begrip in het bedrijfsleven, de dagelijkse arbeid voor velen een straf, dan wel een geestdodende verplichting is,

dat ondanks de spreiding van lager onderwijs en de vergroting van de kennis voor de massa de voorziening van onze samenleving met goederen van cultuur zodanig is, dat slechts een gering deel van het volk zijn culturele vrijheid in werkelijkheid kan beleven.

Deze lijst van tekortkomingen van onze huidige structuur is niet uitputtend. Het gaat ook niet aan, dit alles uitsluitend op rekening van het kapitalistische stelsel te schrijven. Ik zal nog gelegenheid hebben er op te wijzen, dat we ook na uitvoering van de maatregelen tot herziening van de maatschappelijke orde, die worden voorgesteld, te kampen zullen hebben met tekortkomingen, zij het in andere vorm. Wel hecht ik er aan nadrukkelijk te stellen, dat op deze manier het kapitalistische stelsel, waaruit onze maatschappij zich heeft ontwikkeld, wordt gespiegeld aan zijn eigen leuze van vrijheid en ontplooiingsmogelijkheden voor een ieder. En wanneer wij aan de basis van onze maatschappelijke instellingen hervormingen willen aanbrengen, dan zijn wij bereid om telkens weer de duimstok ter hand te nemen en de afgelegde weg op te meten, met de vraag voor ogen: is de vrijheid vergroot

of verkleind? Al ben ik mij bewust, dat wanneer twee hetzelfde meten, de maatstok wel eens een andere maat kan aanwijzen en al is het niet zo, dat elk middel daarbij aanvaardbaar is. Het gaat in de maatschappij om mensen en daarin vindt elk middel zijn begrenzing.

Eigendom — welvaart — verantwoordelijkheid

Dat het Plan opent met een beschouwing over de bezitsverhoudingen behoeft niemand te verbazen. De ongelijkheid van het bezit, van de verdeling der stoffelijke goederen en de overmacht van de ene mens over de andere, die daar uit voortvloeit, heeft in de geschiedenis van het socialisme, van zijn critiek en van zijn programs centraal gestaan. Wanneer wij een herverdeling van het nationale vermogen ook thans nog van beslissende betekenis achten voor een rechtvaardiger samenleving en een doelmatiger economisch bestel, dan mag daarin gerust een erkenning worden gezien van de juistheid van de nadruk, die het socialisme in het verleden legde op de bezitsverhoudingen. Al is het uitgangspunt, van waaruit het Plan de bezitsverhoudingen benadert, veelszins anders en zijn de thans gedane voorstellen afwijkend van wat in andere tijden onder andere verhoudingen noodzakelijk werd geacht.

Hoe staat het er nu met de vermogensverdeling voor?

Het nationale vermogen is zeer ongelijk verdeeld. Een enkel (het laatst beschikbare) cijfer: uit de statistiek van de vermogensbelasting van 1942 blijkt dat nog niet 1 % van alle gezinshoofden meer dan 50 % van het totale belastbare vermogen bezit. Een groot deel van de bevolking is vrijwel bezitloos. Het overgrote deel van het vermogen is in handen van particulieren. De overheid heeft wel eigen bezittingen — men denke slechts aan gebouwen, wegen, bedrijven — maar dat bezit is „met schuld beladen”. De schuld van de staat is thans ongeveer 10 milliard groter dan zijn bezit.

Ziedaar in zeer grove trekken het beeld. Wat zijn daarvan nu de gevolgen? In de eerste plaats betekent de ongelijke verdeling van het vermogen, dat ook de inkomensverdeling zeer ongelijk is. Uit dat vermogensbezit vloeien jaarlijks in de vorm van renten, pachten en dividenden, enkele duizenden miljoenen aan arbeidsloos inkomen. Zo, vooral, ontstaan die buitensporig hoge inkomens van enkele honderdduizenden guldens per jaar, waarop mede elke nationale solidariteitspolitiek, als het gaat om versoering, afstuit. Zo ontstaan ook die inkomensverschillen, die zich niet laten rijmen met een besef van sociale rechtvaardigheid.

Door bezitloosheid van velen enerzijds, buitensporig hoge inkomens anderzijds, wordt de overheid mede gedwongen tot een omslachtige politiek van herverdeling van het nationale inkomen. Hier roomt zij af wat zij elders uitkeert. Een juiste, een noodzakelijke politiek, maar een politiek, waaraan grenzen zijn gesteld, zowel uit een oogpunt van belastingtechniek, als uit een oogpunt van maatschappelijke doelmatigheid. Juist het socialisme komt er tegen op dat de overheid taken gaat verrichten, die bij een juister maatschappij-inrichting gedeeltelijk overbodig zouden zijn. Het behoort tot de ironie van de maatschappelijke ontwikkeling, dat juist die machten en groepen, die zich met hand en tand verzet hebben tegen een herordening van het bezit, mede aansprakelijk zijn geworden voor het diepgaande over-

heidsingrijpen uit dezen hoofde, of, laat ik het beestje maar bij de naam noemen, voor de hoge belastingen. Want van de milliarden, die de overheid jaarlijks aan belastingen heft, zijn er vele honderden millioenen nodig voor de betaling van rente en aflossing op de staatsschuld, m.a.w. omdat men de overheid groot-schuldenaar heeft gelaten en geen eigen vermogen heeft gegund.

Opnieuw: deze toestand waarbij de overheid jaarlijks honderden millioenen overhevelt uit de zakken van de belastingbetalers naar de zakken van deels dezelfde belastingbetalers is ongezond, economisch ondoelmatig en sociaal verwarrend.

Het belangrijkste bezwaar tegen de huidige vermogensverdeling is echter dat ze een grote ongelijkheid van kansen schept. Dat ze de één met een gouden tientje en de ander met nog geen halve cent het leven instuurt, dat ze klassenscheiding en de klassenafshutting, de vorming en handhaving van cliëkjes en coterietjes, in de hand werkt.

Het beginsel van gelijke kansen voor een ieder loopt als een rode draad door het rapport, hier vraagt het om herziening van de bezitsverboudingen, maar het is evenzeer aan de orde waar het gaat om gelijke mogelijkheden bij studie en opleiding en niet minder in het laatste deel van het Plan waar het gaat om gelijke kansen internationaal in de volkerenwereld.

Trekken wij de conclusies uit deze fundamentele misstanden, dan stellen we allereerst: grotere gelijkheid in de particuliere vermogenssector m.a.w. spreiding van bezit. Vervolgens: vorming van een eigen overheidsvermogen.

Wanneer het niet onverdacht progressieve gezelschap, dat zich toot met de wijde naam Vaderlandse Kring, onlangs de handen ten hemel heft over de hoge staatsschuld, dan willen wij het ten dele bijvallen: ja, ook wij willen van dat met schuld beladen bezit van de overheid af, ook wij willen een financieel sterke staat, maar wij geven ook aan: hoe. En dan komt in het Plan een oud leerstuk van de socialistische beweging naar voren; zonder romantiek, maar geval voor geval, bedrijfstak voor bedrijfstak beoordeeld op haar doelmatigheid, wordt dan de socialisatie van een aantal bedrijfstakken bepleit. Mede opdat de gemeenschap d.m.v. het kapitaal, dat gevormd wordt in de gesocialiseerde bedrijven, haar rechtmatig aandeel zal ontvangen in de vermeerdering van het nationale vermogen, die dank zij de grote investeringen, die overheid en volk zich getroosten, gestadig voortgang vindt.

Natuurlijk zijn er meer aspecten aan *socialisatie* verbonden dan het ene, dat ik noemde. Mede om de gewichtige rol die de socialisatie in de geschiedenis van het socialisme heeft gespeeld, zijn in het Plan ook andere aspecten belicht. Laat ik dit in een enkele formule mogen samenvatten. Socialisatie is geen doel, maar middel, geen wondermiddel, maar een soms noodzakelijk en doeltreffend middel.

Socialisatie van eigendom is geen vervanging van ordening, dus van socialisatie van de beschikkingsmacht, maar soms een noodzakelijke aanvulling, waar ordening alléén te kort schiet: als nieuwe productiewegen moeten worden ingeslagen — het Breedband-project van de Hoogovens — als de particuliere productie tot achterlijke toestanden en grove verspilling heeft geleid — de Engelse mijnen, die Churchill zeker niet meer aan particuliere handen zal toevertrouwen, onze eigen erbarmelijke baksteenindustrie, van zo groot belang voor de woningbouw.

De socialisatie is in alle nuchterheid met haar voor en tegen opnieuw gesteld. Erkennend, dat ze nieuwe problemen oproept, problemen, o.m. van controle op doelmatig gemeenschapsbeheer, maar evenmin terugschrikkend voor het ons niet geheel onbekende feit, dat socialisme niet overal even populair is.

Met deze enkele woorden over de socialisatie moet ik volstaan. Ik keer terug tot de vergroting van het overheidsvermogen, die ik als een der doeleinden van een herverdeling van het vermogen stelde. Deze vergroting is ook mogelijk uit de belastingopbrengsten. Wanneer de overheid, zoals in de begroting voor 1952 is voorgesteld, een deel van de kapitaalsuitgaven, welke dienen om het reële vermogen van de overheid te vermeerderen, financiert uit belastingopbrengsten, wordt daardoor de vermogenspositie van de overheid versterkt. In dit opzicht, en niet alleen in dit opzicht, heeft de minister van Financiën niet slechts noodzakelijke politiek op korte baan, maar politiek op lange baan met een socialistisch perspectief gevoerd.

Tot de belastingopbrengsten, waaruit de overheid kapitaal kan vormen, rekenen we met name ook de successierechten. Bepleit wordt een geleidelijke opvoering van het huidige gemiddelde heffingspercentage van plm. 14% tot 20 à 30%. Op die manier beperken we tegelijk het arbeidsloos inkomen, verminderen de vermogensverschillen en bevorderen de gelijkheid van kansen. Een geleidelijke stijging van 14 tot 20 à 30% en het overnemen van de kapitaalvorming voor dat gestegen deel door de gemeenschap, vraagt dus het Plan. Dat is dus ietwat anders dan het de mensen onmogelijk te maken iets voor hun kinderen opzij te leggen, iets anders ook dan een uitholling van de persoonlijke verantwoordelijkheid, zoals sommige politieke snelrekenaars reeds meenden te moeten constateren. Bij hogere belasting van de grote te vererven bedragen zal het bovendien mogelijk zijn om voor de kleinere bedragen ruimere vrijstellingen van belasting te geven, vooral daar waar verzorgingsplicht aanwezig is en een zedelijke band tussen erfelater en verkrijger bestaat.

Beperking van de vermogensverschillen, spreiding van het bezit, wil het Plan ook, door de arbeiders aanspraken op het nationale vermogen te geven, in het bijzonder op het miljarden-vermogen, dat thans mede dank zij hun inspanning en hun zelfbeperking in het kader van de geleide loonpolitiek, in de bedrijven wordt gevormd en zal worden gevormd.

Dat is — gelukkig — niet alleen een socialistische eis. Integendeel: winstdeling, bedrijfsmedebezit, bezitsspreiding, onze oren tuiten er van. En de Staatscommissie, die over dit alles moet rapporteren, werkt al langer dan de Plancommissie en dat zegt iets. Of, als het op de uitvoering van deze goede voornemens aankomt, de golf van goede wil nog zo krachtig zal zijn — ik waag het te betwijfelen. In het Plan is, in het voetspoor van het N.V.V., een weg gewezen naar een stelsel van vergroting van arbeidersaanspraken, waarbij de winsten van alle bedrijven als één geheel worden beschouwd en deze aanspraken worden verzameld in een nationale participatiemaatschappij, die het beheer voert. Op deze wijze worden de onbillijkheden en gevaren van versplintering, die optreden bij de vorming van arbeidersaanspraken per bedrijf of bedrijfstak, vermeden. Op deze wijze zal het bovendien mogelijk zijn aan de zo belangrijke kapitaalvorming in de maatschappij leiding te

geven en de investeringen in de gewenste richting te stuwen. We stellen hier, ik zeg met nadruk, wij socialisten, de productie en de verdeling, de kapitaalvorming en het genieten van de vruchten van het werk in onlosmakelijk verband. Daarnaast zal het mogelijk zijn de arbeidersaanspraken te vergroten door een geleidelijke verdubbeling van het vermogen van de pensioen- en verzekeringsfondsen, van zo groot belang voor de oudedagsvoorziening en tegelijk — opnieuw — voor het doelmattig richten van de kapitaalstroom.

Wie deze voorstellen tot hervorming van de bezitsverhoudingen overziet, zal ontdekken dat tot dusver weinig is gezegd over die vormen van bezitsverspreiding als het verkrijgen van een eigen huis, een eigen kapitaaltje en zoveel meer waar men in bepaalde kringen tegenwoordig de boer mee op gaat. Het eigen bezit is een belangrijk middel tot het aankweken van persoonlijke verantwoordelijkheid en het tegengaan van de massificering van de mens, heet het dan. Accoord, die persoonlijke verantwoordelijkheid, die persoonlijkheidsvorming, daar is het ook ons om begonnen. Maar laat men beginnen met eerst eens rustig te onderzoeken welke vormen van bezit wezenlijk dienstbaar kunnen zijn aan de vorming en de opbouw van de persoonlijkheid. En laat men begrijpen dat én de bestaanszekerheid én de opbouw van de persoonlijkheid meer gediend is met gemeenschappelijke aanspraken dan met het bezit van een aandeel in een grootbedrijf of een vlottend kapitaaltje dat tot allerhand gesjacher uitnodigt. Couponknippen en huishuur innen reken ik voorshands niet tot cultuuridealen. Wel van belang is de vergroting van het bezit aan duurzame consumptiemiddelen voor de grote massa: het bezit van een eigen woning op het platteland, een radio, een stofzuiger, een bromfiets, straks misschien een auto of een televisie-toestel, ten minste als we die apparaten hebben leren gebruiken zonder ons zelf ongelukkig te maken. In deze lijn ligt bij stijgende productiviteit, bij planmatige leiding van productie en consumptie een reëel perspectief voor de grote massa.

Geen macht zonder verantwoordingsplicht

Ik heb uitvoerig stilgestaan bij de bezitsverhoudingen, omdat het verwijt van utopisme en illusionisme zich vooral op dit onderdeel van het Plan zal richten. Wellicht ook omdat het me beter leek om één onderdeel van het socialistisch perspectief grondiger te behandelen, dan alle vluchtig. In elk geval zal ik over de andere onderdelen veel korter moeten zijn.

Als men het geheel van het perspectief van de bezitsverhoudingen overziet, dan vindt men daarin een driedeling van het vermogen over particulieren (ondernemers en kapitaalbezitters), overheid en arbeiders. Deze driedeling is niet alleen de uitdrukking van het streven om te komen tot een grotere gelijkheid in de vermogensverdeling, maar evenzeer van het streven om te komen tot een organische oplossing van de taken die in de maatschappij te vervullen zijn. Met de geschetste hulpmiddelen: groei van het overheidsvermogen, groei van het vermogen der sociale fondsen, betere vermogensspreiding in de overblijvende particuliere sector en versterking van de positie van de gemeenschap en van de arbeidersorganisaties, ontstaat een nieuw systeem van machtsverhoudingen, en nieuwe mogelijkheden van controle op

particuliere machtsuitoefening in het economisch leven. Het voor de vermogensverhoudingen ontwikkelde program grijpt dus diep in t.a.v. de machtsverhoudingen.

Het probleem van de economische machtsconcentraties doet zich in verschillende vormen voor. Wij kennen het in de vorm van het individuele grootbedrijf, het concern of de trust, van welks optreden het wel en wee van de gemeenschap in hoge mate afhankelijk kan zijn. Wij kennen het in de vorm van het kartel en andere soorten van afspraken tussen ondernemers, waardoor een formidabel, aaneengesloten economisch front tot stand kan komen. We kennen het ten slotte in de vorm van de opeenhoping van economische macht in handen van de Staat. Ik voeg er aan toe, dat wij als socialistische partij het probleem in deze laatste vorm zeker niet in de laatste plaats ernstig zullen hebben te nemen.

Macht zonder controle, machtsuitoefening zonder verantwoordingsplicht voert regelrecht tot machtsmisbruik. Voor elk van deze vormen van machtsopbouw, zijn daarom in het Plan geëigende methoden van controle ontwikkeld, naast de spreiding van vermogensaanspraken — voor deze controle zo belangrijk — die ik zoëven heb geschetst.

Bij deze controle is aan de publiekrechtelijke lichamen een belangrijke taak toegekend. Of dit op doelmatige wijze door de product- en bedrijfschappen zal geschieden, zal de toekomst ons nog moeten leren. De publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie biedt, indien alle daarbij betrokken partijen loyaal medewerken, een uitstekende gelegenheid tot toetsing zowel van machtsposities van het enkele bedrijf, als van ondernemersafspraken aan het gemeenschapsbelang. Helaas is tot dusver van die loyale medewerking van de zijde van de ondernemers bijzonder weinig gebleken. Dat bij het uitblijven van deze medewerking directe controles daarvoor in de plaats zullen moeten treden, zij hier in alle duidelijkheid gezegd. De weg van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie is ook in haar onvolmaakte vorm voor het socialisme geen Spielerei, geen experiment, waar men ook wel weer onderuit kan, maar de logische consequentie van reeds lang terug ontwikkelde gedachten omtrent een organische maatschappij-opbouw met een gespreide machtsuitoefening en een gedifferentieerde leiding van de productie. Daarom is ook op tal van plaatsen in het Plan aangegeven welke concrete taken bestaan voor de, gedurende de laatste jaren wettelijk geregelde nieuwe organen, voor de product- en bedrijfschappen, zo goed als voor de ondernemingsraden. De medezeggenschapsgedachte daarin ontwikkeld mag niet, zoals na Wereldoorlog I, levenloos op het strand achterblijven, nu de progressieve vloedgolf, die de oorlog bracht, reeds is vervangen door de eb der reactie.

Het grote dilemma waar we bij economische machtsvorming telkens weer op stuiten is, dat deze machtsvorming enerzijds noodzakelijk is om te komen tot een behoorlijke ordening van productie en afzet, anderzijds, dat ze, indien niet voldoende gecontroleerd, gemakkelijk kan leiden tot verhoging van de productiekosten en uitbuiting van de consument.

Dit dilemma is trouwens niet tot de economische sfeer beperkt. In alle sferen van het maatschappelijk leven dringt zich telkens de keus op tussen een machtig, geconcentreerd apparaat, dat doeltreffend werkt, maar waarbij van de democratie

weinig overblijft en een versnipperd apparaat, waarbij aan alle eisen van democratie lijkt voldaan, maar het werk, dat gedaan moet worden, de dupe wordt. Aan die keuze zal een socialistische maatschappij evenmin ontkomen, laten we ons geen illusies maken. Het samengaan van democratie en doeltreffendheid zal voor onze kindskindereen een niet minder groot probleem zijn dan voor ons. Bij de verdere ontwikkeling naar een socialistische gemeenschap en een verdere groei van ordenende organen wordt daarom het vraagstuk van de democratie binnen de besturende apparaten van vakbeweging, werkgeversorganisaties, politieke partijen en overheidsorganen van steeds groter betekenis. Een levend contact tussen leidende groepen en massa, naast bewuste, uitgebreide kaderscholing, en geregelde, snelle doorstroming in het top-apparaat zullen de hulpmiddelen dienen te zijn, die een verstarring van de leidende groep tot een oligarchie van bewindvoerders voorkomen. In dit verband herinner ik aan hetgeen ik reeds zei over het beginsel van de gelijkheid van kansen. Door het scheppen van gelijke kansen zal het mogelijk zijn om het proces van stijging en daling op de maatschappelijke ladder te versnellen. Door het uitsluitend aanleggen van de maatstaf van bekwaamheid bij het bezetten van de leidende posten in bedrijf en staat, bij de rechterlijke macht en in het leger, in de vakbeweging en in de politieke partij, wordt een snelle doorstroming gewaarborgd, doen we een flinke dosis antivrijs in onze maatschappij en voorkomen we verstarring.

In dit verband wijs ik ook op de grote betekenis van de openbaarheid en doorzichtigheid van het economisch leven. Dit geldt voor de particuliere sector: aan de wantoestand dat naamloze vennootschappen, lichamen met een publieke verantwoordelijkheid, jaarverslagen de wereld insturen, die meer te raden dan te zien geven, moet een einde komen. Door wijziging van de wet op de naamloze vennootschappen zullen de jaarverslagen aan gedetailleerde voorschriften moeten worden gebonden. Het geldt niet minder voor de publieke sector: we zullen de controle op de overheidsbedrijven anders en beter moeten organiseren dan thans het geval is. Deze bedrijven zijn belangrijk uit een oogpunt van behoeftevoorziening, maar evenzeer uit een oogpunt van investering en kapitaal aanwending. Het parlement is voor deze controle onvoldoende uitgerust. Omzetting van deze bedrijven in een rechtsvorm als bijvoorbeeld een naamloze vennootschap met een permanente raad van toezicht, zal daartoe noodzakelijk zijn. Daarnaast zal bij overheidsorganen als het Centraal Planbureau veel meer dan tot dusver de nadruk moeten vallen op hun taak t.a.v. het verschaffen van inzicht in het overheidsbeleid, aan het volk. Geleide economie dient vóór alles openbare economie te zijn. Het ambtelijk advies en de publieke discussie verdienen gelijke kansen. Het spreekt vanzelf dat bij de geschetste ontwikkeling een doeltreffend functioneren van de politieke democratie, van het parlementaire stelsel, nationaal en internationaal, van toenemende, ja, van beslissende betekenis is. De werkwijze van het parlement, de controle op bovennationale besluitvorming en zoveel urgente vragen van politieke democratie meer, ze zijn in het Plan niet behandeld, omdat ergens een streep moest worden gezet, maar niemand mene dat ze daarom minder belangrijk zijn dan de vragen van maatschappelijke orde die wel werden behandeld.

Planmatigheid geen doel, maar middel

Bezits- en machtsverhoudingen bepalen het kader waarbinnen de productie tot stand komt. Op het hele uitgebreide vraagstuk van de planmatige leiding van de productie, van het waarom en hoe van het vaststellen van richting en omvang van de productie zal ik niet uitvoerig ingaan. Bij het onderwerp betreffende het schep- pen van bestaanszekerheid komt dit aan de orde. Voor enkele punten, die voor de uiteindelijke doelstellingen van het socialisme van wezenlijk belang zijn, moge ik niettemin aandacht vragen.

Planmatige leiding, planpolitiek is geen doel in zichzelf. Wij zijn geen organisatie-fetisjisten, geen mensen die juichen als er weer een bureau of een ambtenaar bijkomt. Als wij ook in dit Plan met nadruk partij kiezen voor een planmatige politiek, voor geleide economie, dan gebeurt dit omdat wij overtuigd zijn dat alleen op deze wijze een zo groot mogelijke vrijheid voor allen kan worden verzekerd. De geschiedenis van het kapitalisme heeft met niet te miskennen duidelijkheid geleerd, dat in een maatschappij waarin de overheid het economisch leven vrijlaat en zich voornamelijk beperkt tot het handhaven van rust en orde, van de mogelijkheden tot ontplooiing voor de grote massa maar weinig overblijft. Of, zoals het in de inleiding van het Plan wordt gezegd: „het alternatief tussen geleide en vrije economie, tussen planmatig beleid en het vrije spel der maatschappelijke krachten, is geen reëel alternatief meer. In feite staan wij, staat de wereld voor een keuze tussen een planning tot vrijheid en een planning tot slavernij.”

Het is ook niet waar, zoals men ons vaak wil doen geloven, dat de man op het planbureau, de ambtenaar van Economische Zaken in wezen een nietsnut is, die goedbeschouwd leeft op kosten van de vlijtige fabrikant, die het eigenlijke werk doet. De mensheid heeft in een lange ontwikkelingsgang ontdekt, dat zij door de handen te laten rusten en het hoofd te laten werken vaak meer resultaat kon bereiken. Zo is de mens gereedschappen en werktuigen gaan ontwikkelen die hem in de letterlijke zin het werk uit handen namen. Zo is de mensheid in het Westen gekomen tot het inslaan van steeds langere productiewegen, tot het gebruik van steeds verderafliggende middelen, om uiteindelijk een veel groter resultaat in beschikbare gebruiksgoederen en diensten te bereiken. Binnen het bedrijf heeft men langzaam en tegenstribbelend ontdekt, dat door een zorg- vuldige voorbereiding en afstemming van de productiehandelingen op elkaar een veel groter resultaat mogelijk is en dat „die paperassenboel”, een gedetailleerde administratie, een planningafdeling en een laboratorium om den drommel hun geld wel waard zijn.

In de maatschappij, in de wereldhuishouding worstelt het socialisme om het doorbreken van eenzelfde inzicht: ook het maatschappij-laboratorium, het plan- bureau, de ambtenaren, de paperassenboel en het zo moeizaam afstemmen van de productiehandelingen op de behoefte, zijn het geld wel waard en waarlijk nog wel iets meer dan dat.

Een enkel woord over die groep economen, die ons tegenwoordig wil doen geloven dat men die planmatige leiding kan missen, als de overheid maar bewust elke belemmering voor het volledig functioneren van de concurrentie uit de weg

ruimt. Zij erkennen dat de toestanden zoals ze gegroeid zijn onder het regiem van de staatsonthouding, van het economische leven in het zogenaamde vrije kapitalisme, evenmin ideaal zijn. Daarom noemen zij zich niet liberaal, maar neo-liberaal. Het zijn een Von Mises, een Hayek, een Röpke, het zijn vandaag de geestelijke vaders van Elsevier en Burgerrecht en morgen van de V.V.D. Zij hebben het socialisme uitgeschilderd als de weg naar slavernij en onder hun leuzen hebben de conservatieven van alle landen zich verenigd. Dat dit herstel van volledige vrije concurrentie een illusionisme zonder weerga is, dat hiervoor niet alleen een nietsontziend overheidsingrijpen, maar evenzeer het stukbreken van reusachtige monopolistische eenheden nodig zou zijn, is duidelijk voor ieder die ziet dat deze vrije concurrentie nooit heeft bestaan, en dat de versterking van de markteconomie in de technische aard van het productieproces zelf ligt opgesloten. Dat het trouwens voor deze vrijheidspredikers niet zo eenvoudig is om theorie en praktijk te verenigen, moge blijken uit het feit, dat toen de Amerikaanse professor Herman Viner ter bestrijding van prof. Hayek een boekje publiceerde „De weg naar reactie”, hij van prof. Hayek de mededeling kreeg, dat als hij het waagde dit boekje ook in Engeland uit te geven hij van hem, prof. Hayek, een aanklacht wegens laster aan de broek zou krijgen.

Vrijheid op papier en in praktijk

Tegenover oude en nieuwe beschuldigingen stelt het Plan als kenmerken van de socialistische productiewijze, vrijheid van consumptie, vrijheid van arbeid en vrijheid van ondernemen.

Vrijheid van consumptie, dat wil zeggen de mogelijkheid om een keuze te maken bij de besteding van het inkomen. Gezien tegenover het liberalistisch verleden is van deze vrijheid voor de grote massa in de praktijk nooit veel terecht gekomen. Wie juist voldoende krijgt om voor zijn gezin een karige boterham te verzorgen heeft geen deel aan de consumptievrijheid, die bestaat uit de keuze tussen twintig merken fietsen en idem zoveel merken radio's. Vrijheid van consumptie heeft alleen zin wanneer het inkomen zo groot is dat de besteding er van niet bij voorbaat voor het allermodigste is vastgelegd. Zij krijgt alleen inhoud wanneer er een zodanige keuze van artikelen bestaat, dat de persoonlijke smaak en de verantwoorde, persoonlijke voorkeur in de besteding van het inkomen tot uitdrukking kan komen.

Vrijheid van consumptie in een socialistische productiewijze heeft deze dubbele zin: negatief dat zij een distributiesysteem en een voorgeschreven sortering van gebruiksvoorwerpen afwijst; positief dat zij door voorlichting en bevordering van artistiek verantwoorde industriële vormgeving, de verbruiker opvoedt tot doelmatige inkomensbesteding en ontwikkeling van de mens in de sfeer van het gebruik.

Vrijheid van arbeid is tientallen jaren lang een hoon geweest voor de werklozen, die uit het productieproces waren gestoten. Een hoon ook voor de honderdduizenden, die gedwongen werden als kinderen nog het beroep te kiezen, dat het meeste geld in het laatje bracht, omdat het gezin geen cent kon missen. Vrijheid van arbeid krijgt eerst inhoud wanneer, bij gelijkheid van kansen en een vergroting van de opleidingsmogelijkheden, de jonge man of vrouw met oordeel des onderscheids het beroep kan kiezen, waarin hij arbeidsvreugde hoopt te vinden.

Natuurlijk, niet alle mensen kunnen dokter of bedrijfsleider of Kamerlid worden. Maar door verbetering van de opleidingsmogelijkheden enerzijds, selectie en voorlichting omtrent beroepskansen anderzijds, is het mogelijk de vrijheid van arbeid aanzienlijk groter te maken dan zij tot dusver was. Dat dit alleen geldt indien in economisch opzicht voldoende arbeidsplaatsen worden geschapen en dat deze arbeidsvrijheid niet in de laatste plaats zal worden vergroot door de vrije trek in een verenigd Europa, behoeft, hoop ik, geen betoog.

De vrijheid van ondernemen is in het ontwikkelingsproces van het kapitalisme reeds op allerlei wijzen aan banden gelegd. Zij wordt bij een planmatige leiding van de productie op andere wijze beperkt. Dat de functie van de ondernemer, het initiatief en het leiderschap in een socialistische productiewijze zijn volle kans krijgt, staat voorop. Trouwens, de tegenwoordige leiders van overheidsbedrijven doen in ondernemerschap in niets onder voor de leiders van particuliere bedrijven. Daar bovenuit zal de doorbreking van de kastegeest bij de benoeming van bedrijfsleiders-ondernemers, die thans nog de vrijheid van ondernemen voor talloze bekwamen verspert, nieuwe perspectieven openen. Met name in ons eigen land waar de familie-opvolging in de bedrijfsleiding, bekwaam of onbekwaam, veelal nog een soort heilige traditie vormt, is een vergroting van de vrijheid van ondernemen voor de werkelijk bekwamen nog een programma met inhoud.

Om de mens

Uit het tot dusver behandelde moge duidelijk zijn, dat ook daar waar de economische grondverhoudingen het middelpunt van onze aandacht vormen, onze eigenlijke belangstelling gericht is op de wijze van leven van de mens. Steeds weer worden de te treffen hervormingen afgewogen aan de ontplooiingsmogelijkheid, die daardoor voor de mens wordt geschapen. Ontplooiing, het woord raakt wat afgesleten, laat ik liever zeggen, de klank en kleur, de muziek en de bloemen van het bestaan. Zeer in het bijzonder komt dit in het geding, waar het gaat om de verhoudingen, waaronder de mens zijn werk verricht. De lucht is immers vervuld van de klacht der cultuurcritici, dat de Westerse beschaving ten onder dreigt te gaan in de grauwe uniformiteit, waarin een oppermachtige techniek het arbeidsleven dompelt, de geest uitschakelt en het bestaan vervaalt.

Bij het doordenken van de vraagstukken van het arbeidsleven treft, evenals bij de vraagstukken van het samentrekken van macht, dat we nog slechts een deel van deze vragen kunnen beschouwen als typisch eigen aan een kapitalistische structuur. Het kapitalisme, de uitbuiting en de overmacht kunnen voorbijgaan, maar de machine, de techniek, de lopende band en de ongeremde menselijke driften blijven. Elke maatschappij-ordening, ook een socialistische, zal daarmee te stellen hebben en er zullen onoplosbare vraagstukken blijven. Onoplosbaar althans op het vlak van de arbeid zelf. Vandaar dat in het Plan van het hoofdstuk over de arbeidsverhoudingen telkens verbindingslijnen worden getrokken naar het gedeelte, dat handelt over de culturele vorm- en zingeving. Arbeid is naar zijn diepste wezen immers minstens zozeer een culturele als een economische prestatie, al zou

je dat in onze maatschappij van vandaag niet altijd zeggen en al klinkt het ons misschien wat vreemd in de oren.

Ik ben mij bevust, dat ik me hier heel dicht op de grens van de heel echte utopie beweeg en toch meen ik, dat zo ergens, hier het socialisme voor de utopie moet durven kiezen. Arbeid is niet alleen een middel om je brood te verdienen, maar minstens evenzeer één der belangrijkste levensvormen, waarin menselijk vermogen gestalte krijgt.

Wij raken hier aan het probleem van de *arbeidsvreugde*. Ik heb de indruk, dat in vroeger tijd binnen de socialistische beweging de belangstelling voor en het geloof in de mogelijkheid van de beleving van vreugde in de te verrichten arbeid voor de miljoenen werkers groter is geweest dan heden. Als er één punt is, waaraan de scheiding der geesten tussen zo veromfaaide begrippen als „kapitalisme” en „socialisme” duidelijk moet worden, dan daar, waar het geldt de beschouwing van de waarde van de arbeid en het menselijk geluk, dat daarmee is gemeoid.

Tegenover het ongelooft in het vinden van vreugde in de arbeidsverrichting zelf, stelt het Plan een aantal methoden en middelen voor als taakverruiming, waarvan het succes niet gegarandeerd wordt, maar waarmee grootscheeps zal moeten worden geëxperimenteerd. Tot dusver legden we miljoenen op tafel voor de ontwikkeling van methoden, die een product een paar procenten goedkoper kunnen maken. Voor het onderzoek van de methoden die de mensen, die dat product maken, wat meer plezier in het werk kunnen opleveren, hebben we hoogstens dubbeltjes over. Ook de arbeidsvreugde is een onderontwikkeld, een achtergebleven gebied.

Ik weet, dat ik met deze beklemtoning van het element van de arbeidsvreugde in de arbeidsverrichting hoogst eenzijdig ben en voorbij ga aan zo belangrijke aspecten als de verbetering der materiële arbeidsvoorwaarden, de arbeidsbescherming, de opklimming in het bedrijf, de medezeggenschap, de groepsvorming in het bedrijf, die eveneens van grote invloed zijn op de arbeidsvreugde. Ik doe het met een goed geweten omdat hetgeen ik wel stelde, me na aan het hart ligt, en met een gerust hart omdat ik weet, dat deze aspecten in onze kring ruimschoots aandacht ontvangen.

Verdeling en besteding in perspectief

Ik kom nu tot het laatste onderdeel van het socialistische perspectief, dat ik kort voor u schetsen wil: de inkomensverhoudingen. En daarmee beland ik midden in de politieke actualiteit van de naoorlogse jaren. Want er is buiten de internationale dreiging geen vraagstuk dat ons volk in de breedte en in de diepte deze jaren zozeer heeft beziggehouden als de spanning tussen lonen en prijzen.

De lonen: het inkomen van de arbeiders en employé's.

De prijzen: het inkomen (bruto-inkomen) van de ondernemers.

De lonen, reeds zeer snel na de oorlog op een, in vergelijking met voor de oorlog niet onbevredigend peil gebracht, maar beheerst en gebonden door een stop, de prijzen reeds spoedig vrijwel geheel vrij en na 1947 steeds verder weglappend van de lonen. Het looninkomen zodanig, dat niemand honger of ergerlijke annoede

behoefde te lijden, maar de welvaartsbevrediging van dat looninkomen aangevreten door de ergernis over de grote verschillen, de overdaad en de luxe die na het opheffen van de distributie de ergernis over de zwarte handel afloste.

Het gebouw van onze inkomensverdeling, waarvoor de geleide loonpolitiek het fundament vormt, is nog een heel wankel gebouw met scheuren in de muren en flinke lekken in het dak. Men denke aan de nood der achtergebleven groepen als de gepensioneerden, aan de zwarte lonen, de onderwaardering van bijv. het maatschappelijk werk, de buitensporige ondernemersinkomens.

Hoe maken we van dit wankel gebouw een hecht getimmerte, dat de tijd verduurt en waarin men het eens is over de verdeling van voor- en achterkamers, zolderhokjes en sousterrain? Het Plan geeft cijfers en normen, blauwdruk en bestek, niet meer, niet minder.

Hier dient allereerst nadrukkelijk verwezen te worden naar wat gezegd werd over een gezondmaking van vermogens- en machtsverhoudingen als voorwaarden voor een redelijke inkomensverdeling. Zonder deze hervormingen blijft het corrigeren van te grote verschillen bestrijden van symptomen, terwijl de kwaal onge-moeid wordt gelaten.

De gedachte van gelijkheid van inkomen voor iedereen wordt in het Plan ver-worpen, ook als eventueel ver weg liggend perspectief. Niet omdat de gedachte op zichzelf dwaas zou zijn, wel omdat we iets menen te hebben geleerd omtrent de menselijke natuur. Ik meen integendeel dat een onderstreping van de gedachte van loon naar werken economisch en sociaal gewenst is, mits aan bepaalde voor-waarden is voldaan. Mits er aan het inkomen een minimum en een maximum grens is gesteld, het ondernemersinkomen inbegrepen. Op die minimum-basis, die een redelijk minimum-bestaan voor ieder die werken wil waarborgt, dient een inko-mensschaal te worden gebouwd, waarbij de waarde van de te verrichten arbeid, de geleverde prestatie en een persoonlijk waarderingselement in rekening worden gebracht. Geen fonkelnieuwe gedachten. Alle hier opgesomde elementen worden zo goed en zo kwaad als het in deze jaren van aanloop gaat, binnen het kader van de geleide loonpolitiek in praktijk gebracht. Daarmee wordt de strijd om de verdeling van het maatschappelijk inkomen niet voorgoed buiten de deur gezet. Ze komt wel op een andere, bevredigender basis te rusten, die er het venijn aan ontnemt.

Er bestaat geen absolute maatstaf waaraan kan worden gemeten wat precies sociaal rechtvaardig is. Wel is het mogelijk door ontwikkeling van de zojuist ge-noemde elementen te komen tot een inkomensverdeling, die én de grote verschillen én de barse onrechtvaardigheden van het verleden uitbant.

Belangrijker dan de strijd om meer of minder voor de een of ander is ten slotte de vergroting van het gezamenlijke, het nationale inkomen en de besteding van dat inkomen over de verschillende maatschappelijke activiteiten. We staan nog aan het begin van de bewuste overweging als volk, als gemeenschap, straks als Europese federatie van de vraag: welk deel van het gezamenlijk inkomen zullen we consumeren, welk deel voor investeringen, voor huizenbouw opzij zetten, welk deel krijgt de overheid en hoe besteedt ze het? Het is met deze bestedingen over de verschillende sectoren als op zo veel gebieden: over kleine vragen vallen we dood, over de grote kikt niemand.

Het eerste deel van het Plan sluit af met een dergelijk bestedingsprogram van het nationale inkomen in 1955. Daarin is een keus gedaan, daarin is kleur bekend. Voorgesteld wordt, dat van de geschatte vermeerdering van het nationale inkomen, voor zover niet nodig voor investeringen voor het scheppen van arbeidsplaatsen, in dat jaar het leeuwendeel wordt besteed voor onderwijs en culturele diensten enerzijds en hulp aan de onontwikkelde gebieden anderzijds.

Dat betekent, dat de consumptie van voedings- en genotsmiddelen en overige niet-duurzame consumptie-goederen gelijk zal blijven aan het huidige peil en niet mee zal stijgen met de groei van het gezamenlijk inkomen. Een zekere groei wordt voorgesteld voor het verbruik van duurzame consumptiemiddelen, juist omdat deze dikwijls van grote betekenis zijn voor de culturele behoeften. Voor het overige kiest dit program dus bewust voor culturele voorzieningen boven wit brood, voor hulpverlening aan de onontwikkelde gebieden boven een nieuw stadhuis of de aanleg van het plantsoen, waar al zo lang op werd gewacht. Dit program is een keus, ik meen een socialistische keus. Het is ook een uitdaging, een uitdaging aan de Partij van het democratisch-socialisme, en als zij het wil, straks ook een uitdaging aan het Nederlands volk. Ik heb iemand horen zeggen, dat in dit nieuwe Plan tot vervelens toe over vrijheid wordt gesproken. Het moge zijn. Ik heb een excuus. Het is een bijzonder soort vrijheid. Een vrijheid, die verantwoordelijkheid aanvaardt in solidariteit. In die zin een socialistisch perspectief.